

Grænseforeningens årbog 1972

GRÆNSE LANDET OG EUROPA

Tage Mortensen

Grænselandet og Europa

**Grænseforeningens
årbog 1972**

Grænseforeningens årbøger:

1967: DANSK I SYDSLESVIG

1968: NORDISK I SYDSLESVIG

1969: DANMARKS FØRSTE STORBY

1970: 50 ÅR MED DANMARK

1971: VORE FRISISKE NABOER

Grænseforeningens årbog 1972:

GRÆNSELANDET OG EUROPA

Tekst og redaktion: *Tage Mortensen*

Omslag: *Else Mandrup*

Copyright: *Grænseforeningen*

Tryk: *Fair-Print AS, Roskilde*

Grænseforeningens sendemandsmøde:

O. M. Olesen

Grænselandet og De europæiske Fællesskaber

Af de fire ansøgerlande og muligt fremtidige medlemmer af De europæiske Fællesskaber Danmark, England, Irland og Norge, er Danmark det eneste, der har fælles grænse og dermed regionale problemer sammen med et af de hidtidige medlemslande. De positive eller negative virkninger af et medlemsskab vil blive ens for hele det danske samfund, men i den del af landet, der støder op til rigsgrænsen mod Tyskland, Nordslesvig til Kongeåen og muligvis endnu højere op i Jylland, følger sig hertil en række mere lokalt betonede som følge af naboskabet mod syd. Det tilsvarende gælder for området og befolkningen syd for rigsgrænsen mod Danmark, Sydslesvig til Ejderen og for visse af fællesskabernes virkninger endnu længere mod syd.

Problemstillingen er ikke fremmed i de europæiske fællesskaber. Alle de hidtidige fællesskabsstater grænser op til en eller flere andre medlemsstater. Tyskland har fælles grænse med Holland, Belgien, Luxembourg og Frankrig. Holland har fælles grænse med Belgien og Tyskland. Belgien har fælles grænser med Holland, Tyskland, Luxembourg og Frankrig. Luxembourg grænser til Belgien, Frankrig og Tyskland. Frankrig har fælles grænse med Belgien, Luxembourg, Tyskland og Italien. Og Italien, endelig, har fælles grænse med Frankrig.

Formålet med den undersøgelse, hvis resultater kan læses i de følgende afsnit, har været dobbelt.

For det første at søge klarlagt, hvorledes det stadig snævrere politiske og økonomiske samarbejde indenfor fællesskabsområdet har indvirket på grænseområdernes udvikling og befolkning, som overvejende har en tilsvarende national blandingskarakter som befolkningen i det dansk-tyske grænseområde med nationale mindretal på begge sider af grænserne og med stærk økonomisk, merkantil og folkelig forbindelse over statsgrænserne. Og for det andet at belyse den økonomiske, erhvervsmæssige, sociale og folkelige styrke, som områderne syd og nord for den dansk-tyske grænse i tilfælde af en dansk indtræden i De europæiske Fællesskaber kan mobilisere til at udnytte de muligheder, som denne indtræden vil medføre, og modstå det pres, som den også vil bringe – et pres, som ikke vil være ensrettet, men både nord- og sydgående.

Som det vil fremgå af et af de følgende afsnit i denne bog, har den slesvig-holstenske landsregering i Kiel på et relativt tidligt tidspunkt klargjort sig sine tanker om virkningerne for navnlig Sydslesvig, men tillige for landet Slesvig-Holsten i det hele, af nabolandet Danmarks mulige indtræden i De europæiske Fællesskaber og via Bonn formuleret disse tanker overfor fællesskabernes ledelse i Bruxelles. En tilsvarende opmærksomhed overfor problematikken i Nordslesvig synes ikke at have været til stede på højere dansk markedsplan. Det vil næppe være ubilligt, men stemmende med danske interesser både i den aktuelle situation og på længere sigt at udtale ønske om, at denne næppe tilsigtede uopmærksomhed meget hurtigt må blive afløst af et effektivt samarbejde mellem statslige og lokale myndigheder til behandling og klaring af de problemer, som ved Danmarks eventuelle medlemskab af fællesskaberne bliver specielle og aktuelle for denne landsdel på grund af naboskabet sydpå.

Over alle grænser

Efter De europæiske Fællesskabers grundlov, Rom-traktaten, udgør fællesskabsområdet en erhvervsmæssig enhed, beskyttet i så høj grad, som fællesskabets medlemmer kan blive enige om, mod uønsket konkurrence fra ikke-medlemslande, men i forholdet medlemslandene imellem præget af indbyrdes frihed, således at forstå, at ingen diskrimination må ske i noget medlemsland af mennesker, penge og varer, der hidrører fra et andet medlemsland. Enhver fællesskabs-borger (men ikke borgere fra ikke-fællesskabslande) kan frit søge og tage arbejde, hvor han ønsker det indenfor området, for så vidt han opfylder de betingelser, som det pågældende land kræver af sine nationale borgere; han skal ansættes på de samme betingelser, hvis der er arbejde til ham, som landets nationale borgere, og han har ret til de samme sociale goder. I konkurrencen om tildeling af offentlige og private arbejder må ingen fællesmarkeds-borgers tilbud tilsidesættes på grund af tilbudsgiverens nationalitet; alle er lige. Kapitalbevægelse og kapitalplacering er med enkelte undtagelser fri, når de love, som gælder for placeringslandets egne borgere, opfyldes. Varestrømmen over grænserne er fri. Ingen vare må belægges med andre afgifter eller andre restriktioner end dem, der gælder for køber-landets egne varer, egen produktion og egen vareomsætning.

I de ti år, dette system har bestået og er blevet udbygget, har det medført en forøgelse af samhandelen mellem fællesskabslandene fra 70 milliarder danske kroner i 1960 til 325 milliarder kroner i 1970, en betydelig, men ikke opgjort kapitalvandring, fortrinsvis i form af sammenslutninger mellem erhvervsvirksomheder og aktieopkøb, og en relativ beskeden flytning af arbejdskraft fra det ene land til det andet.

Grænsehandelen

Den her skildrede udvikling har kun i ringe omfang berørt grænsedistrikterne indenfor det hidtidige fællesskabsområde. Den traditionelle grænsehandel på detailbasis er praktisk taget uændret, fordi prisforskellene på de to sider af grænsen på grund af konkurrencen og den frie vareudveksling landene imellem kun differerer meget lidt. Romtraktatens forbud mod national diskriminering ved udbydelse af offentlige arbejder har haft tilsvarende ringe effekt, selvom forbudet, hvor det drejer sig om kommunale og derfor i væsentlig grad mindre kostbare arbejder, som skulle være egnet for lokal interesse, i og for sig skulle kunne fremme arbejdsfordeling. »Før«, sagde borgmesteren i en fransk grænseby, »blev en halv procent af de arbejder, vi udbød, udført af udlændinge. Efter at forbudet mod diskrimination er kommet, er arbejdsmængden, som vi overlader til udenlandske tilbudsgivere, steget til 1 procent«.

Landbruget

Med få undtagelser – distrikter ved den fransk-belgiske og ved den fransk-tyske grænse – er grænseområderne mellem fællesskabslandene overvejende landbrugsprægede. Landbrugsejendomme af omtrent samme karakter ligger på hver sin side af grænsen, og gennemgående forstår beboerne hinandens sprog. Det har ikke i noget af områderne været muligt at konstatere nogen interesse for flyt-

ning fra den ene side af grænsen til den anden med senere erhvervelse af ejendom for øje. To hovedårsager hertil synes at have været afgørende. For det første foregår der i alle fællesskabslande en fortsat afvandring af arbejdskraft fra landbruget til byerhvervene, hvilket gør det relativt let at købe landejendom indenfor sit eget nationale og sproglige miljø, således at tilskyndelsen til at søge udenfor dette bliver meget begrænset. Og desuden er retten i fællesskabet til at erhverve en landbrugsbedrift begrænset af et dobbelt krav til køberen: Han skal være uddannet ved landbruget og have arbejdet ved landbruget i det pågældende land i mindst to år, og han skal overtage ejendommen for selv at drive den. (I Danmark er retten til at erhverve fast ejendom begrænset af krav om mindst 5 års ophold i landet, men herudover stilles der i den hidtil gældende lovgivning ingen betingelse om landbrugsfaglig uddannelse for at kunne købe en landbrugsejendom; derfor de mange »by-landmænd«, som sætter penge i landbrugsejendomme, der derefter overlades til bestyrer-drift).

Udenlandsk efterspørgsel efter landbrugsjord i grænseområderne har derfor ikke bevirket nogen vækst i ejendomspriserne her. Det vil ikke sige, at de ikke er steget. I de hollandske grænseområder ind mod Tyskland, hvor der i 1961/62, altså kort efter fællesmarkedets start, betaltes omkring 4800 gylden (godt 10.000 kroner) pr. ha, var prisen i 1968/69 med en lille tilbagegang fra året i forvejen steget til 8700 gylden (knap 19.000 kroner). Den hollandske pris på landbrugsejendomme adskiller sig ikke væsentligt fra prisen på landbrugsejendomme i grænselandet Sydslesvig. I Nordfrisland (de tidligere vestkystamter Sydtønder, Husum og Ejdersted) blev der i gennemsnit i 1970 betalt 9300 DM pr. ha eller 20.200 danske kroner. Til sammenligning tjener, at de få landbrugsejendomme, som i 1971 er blevet handlet i Nordslesvig, er solgt til priser på omkring 10.000 kroner pr. ha, for så vidt ikke særlige om-

stændigheder, herunder bygningernes karakter og stand, betingede en lidt højere eller en lidt lavere pris.

Regionalpolitik

Det ville imidlertid være forkert, om man ud fra de første ti år af fællesskabernes historie ville foretage en eksakt vurdering af deres betydning for udviklingen i grænseområderne. Hele fællesskabs-systemet er endnu under indkøring, og under denne indkøring af de grundlæggende principper har et af de mere sekundære, men i sig selv særdeles betydningsfulde formål med de fælles bestræbelser været stillet noget i skyggen, nemlig bestræbelser for på regionalt plan at udbygge, ophjælpe og i nødvendigt fald omstrukturere erhvervslivet i de dele af de enkelte fællesmarkedslande, hvor det halter bagefter – det, vi i Danmark sammenfatter i begrebet egnsudvikling.

I erkendelse af, at fællesskabernes planlægning ikke havde fået tilstrækkeligt hold på denne side af samarbejdet udsendte fællesskabs-kommissionen i Bruxelles – den højeste administrative myndighed – i 1969 en programerklæring for »En regionalpolitik for fællesskabet«, hvori linierne for en sådan politik blev trukket op. Som »regioner« betragtes områder af nogenlunde samme egns-mæssige struktur, opdelt i tre hovedgrupper: de industrielle regioner, hvor den offentlige planlægning skal underbygge industriens fortsatte udvikling, de halvindustrielle med industri og landbrug, hvor begge deles videreudvikling skal fremmes i takt med hinanden, og landbrugs-regionerne, hvor planlægningen skal sigte på en strukturomlægning af landbrugene og en industriel behandling af landbrugsvarer, der kan bringe landbrugets indtjeningsforhold op på højde med de øvrige erhvervs. I kommentarerne til programerklæringen fra Bruxelles konstaterer kommissionen, at alle fællesskabsstater hver for sig arbejdede med

udviklingsproblemerne og også havde nået en række resultater, men at en koordineret politik savnedes, og at dette ikke mindst gjaldt ved statsgrænserne, hvor de nationale regioner mødes.

Det er i disse grænseområder nødvendigt, siger kommissionen, at etablere et organiseret samarbejde mellem de pågældende stater om den offentlige indsats i regionernes erhvervsmæssige, økonomiske og sociale udbygning: vejanlæg, kloakering, vandforsyning, afvanding, kystsikring, el-forsyning, forureningsbekæmpelse, telefonforbindelser, erhvervsophjælpning, arbejdsformidling og strukturplanlægning, således at de nationale grænser ikke stiller sig hindrende i vejen for planernes rigtige udformning, men at denne udformning kan foregå tværs over den enkelte grænse uden hensyn til denne.

Til finansieringen af disse meget forskelligartede opgavers løsning kan der, gør kommissionen opmærksom på, ud over de enkelte staters eget bidrag til egns-udvikling, stilles midler til rådighed af fællesskabernes fællesindtægter og fælleskapital, den europæiske investeringsbank, de sociale fonds og de puljer, hvori medlemsbidrag og afgifter samles.

Efterhånden som den praktiske udformning af fællesskabernes politik på de store økonomiske linier finder sit faste leje, kan det ventes, at regionalpolitikken får en stadig mere fremskudt plads i fællesskabsarbejdet, både med den virkning, at nationalstaternes grænser på dette specielle område forsvinder, og med de følger, at nationalstaternes greb om deres folkeelementer løsnes. Thi de fleste af Europas nationalstater er jo ikke nationale stater i dette ords egentlige betydning, men sammensat af en række folkegrupper, der i tidens løb er bragt ind under samme suverænitet – hvis de ikke ved grænsedragning er delt mellem forskellige suveræniteter – men som fortsat i betydeligt omfang har bevaret deres eget folkelige præg, deres egen »nationalitet«, som præger den region, hvori de har hjemme. Ført ud i sin yderste konsekvens peger De europæiske

Fællesskabers regionalpolitik hverken mod de Gaulles »Fædrelandenes Europa« eller »Europas forenede stater«, men mod et Europa, der er forenet i politik og økonomi, men med de gamle statsdannelser sprængt i kulturelt og folkeligt autonome regioner. En europæisk fremtidsvision, som er værd at tage med ind i de aktuelle overvejelser.

Samarbejde og hindringer

Bruxelles-kommissionens stærke understregning af det nødvendige i fællesskabs-landenes regionale samarbejde over statsgrænserne, hvis områderne her skal kunne deltage på lige fod i den økonomiske og erhvervsmæssige vækst, som fællesskabsaftalerne i første række sigter mod, peger direkte ind i det dansk-tyske grænseland, såfremt Danmark indtræder i fællesskaberne.

Alle egns-mæssige, befolkningsmæssige og erhvervsøkonomiske betingelser for en fælles-regional samordning af forholdene på begge sider af grænsen er umiddelbart til stede. Både Nordslesvig og Sydslesvig er, hvad man i fællesskabs-sprog forstår ved »halvindustrielle« regioner: områder, som ligger i umiddelbar nærhed af, eller som selv giver rum for industri-sektorer i fortsat udvikling, men som desuden omfatter en stor agrarsektion, og hvor udviklingsopgaven derfor er dobbelt, nemlig dels at fremme betingelserne for, at industrierne kan fortsætte væksten og udbygningen, dels at fremme betingelserne for landbrugsproduktionens indtjening – eventuelt kombinere de to opgaver ved fremme af betingelserne for en industriel viderebehandling af regionens landbrugsprodukter.

Fælles egnstræk

Foruden den fælles karakter af halvindustrielt område har Nordslesvig og Sydslesvig en fælles pla-

cering af industri- og landbrugssektoren. Fra Kongeåen til Ejderen er den vestlige og midterste del af begge landsdele udpræget landbrugsområde med nogenlunde de samme betingelser i nord og syd og med forholdsvis små bysamfund, som i overvejende grad er handelsmæssige og produktionsmæssige servicecentraler for de omliggende landdistrikter. I denne vestlige del af det gamle hertugdømme findes af geografiske grunde tillige i begge landsdele de samme, men ikke lige stærkt udnyttede betingelser for det erhvervsliv, der knytter sig til turisme, rekreation og sundhed: Vadehavsøerne Rømø i nord og Sild, Før og Amrum i syd, Rømø og Sild begge dæmningsforbundne med fastlandet og indbyrdes forbundet med færgeri.

For begge landsdele gælder det endvidere, at de industrielle sektorer helt overvejende er placeret i bysamfundene i de østlige agrarområder med et stærkt udbygget og også efter international målestok betydeligt tyngdepunkt omkring grænsevandet Flensborg fjord, strækkende sig fra Slesvig, Flensborg og Harreslev i syd til Sønderborg, Nordborg og Haderslev i nord, en stærkt differentieret industri af både lokal, national og international karakter med et solidt befolkningsunderlag, med relativt gode, men endnu ikke tilstrækkelige kommunikationsmidler i form af søhavne, landeveje, jernbaneforbindelser og lufthavne, og med samfund og indtjening af en størrelse, der økonomisk tillader etablering og videreudvikling i høj standard af de faciliteter af kulturel, uddannelsesmæssig, forsyningsmæssig og rekreativ karakter, som yderligere forøger områdets beskæftigelsesmæssige tiltrækningspotens.

Endelig findes der ikke mellem de to landsdele nogen form for naturskabte samfærdsels-spærringer, ingen skillende floder, ingen svært forcerbare bjergrygge, som man kender dem fra andre grænser rundt i verden. Landskaberne går direkte over i hinanden, skellet er kun grænsepæle og smalle vandløb og hindringen for trafikken mellem landsdelene

kun kontrolstationerne for varetransport og person-identifikation. Landsdelens fem sprogarter, højtysk, rigsdansk, plattysk, sønderjysk og frisisk benyttes på begge sider af grænsen, og i hvert fald de to hovedsprog højtysk og rigsdansk både tales og forstås af store og stadig større kredse såvel syd som nord for grænsepælene.

Efter de forhandlinger i 1955 mellem forbundsregeringen i Bonn og regeringen i København om de nationale mindretals rette placering og rette behandling i herbergssamfundene, som var forudsætningen for dansk tilladelse til Vesttysklands optagelse i NATO, har den daværende nationale spænding i både Nordslesvig og Sydslesvig gradvis ændret sig så stærkt i alle henseender, at forholdene i det dansk-tyske grænseland i dag internationalt betragtes som et mønster for samliv og samarbejde mellem forskellige nationaliteter i et område, der er fælles for dem begge. Det vil ikke sige, at der ikke er uløste problemer mellem mindretal og flertal, eller at nationale modsætningsforhold ikke fra tid til anden dukker op i den fredelige sameksistens, men ingen af dem har en sådan karakter, at de har kunnet forhindre en fortsat udbygning af det omfattende samarbejde mellem nationaliteterne, der har udviklet sig siden 1955, både indenfor de to landsdele på lokalt flertals-mindretalsplan og mellem de to landsdele på officielt, halvofficielt og organisatorisk plan.

Samarbejdet, som ikke blot er lokalt, men på forskellige områder rækker videre ud, er spredt over et vidt spektrum. Kulturelle, nationale, erhvervsøkonomiske og forskningsmæssige problemer af fælles interesse behandles på de officielle arrangementer af dansk-tyske »dage«, oprindelig startet af byen Flensborg som »Flensburger-Tage« med invitation om deltagelse til købstæderne nord for grænsen, siden videreført skiftevis nord og syd for grænsen på samme høje plan. Mellem Flensborg og Århus er der officiel venskabsforbindelse, og gennem den danske byrådsfraktion i Flensborg er der ligeledes

sluttet venskabsforbindelse med Odense. Kommunalt venskab på naboplan og i interessefællesskab dels om rent lokale anliggender, dels om søværts forbindelse er indgået mellem Harreslev i Sydslesvig og Bov i Nordslesvig, mellem Lyksborg i Sydslesvig og Ærø og mellem Kappel i Sydslesvig og Fåborg.

Trafiksamarbejde

Et nært samarbejde, bl. a. om planlægning af forskellig art, har gennem mange år bestået mellem Tønder amt og Sydtønder amt, fælles administrationsområde indtil 1920, da det blev delt ved grænsedragningen mellem Sydslesvig og Nordslesvig. Et af resultaterne af dette samarbejde, som efter henholdsvis den danske og den begyndende tyske kommunalreform er blevet videreført af det nordfrisiske amt (sammenlagt af Sydtønder, Husum og Ejdersted amter) og det nordslesvigske storamt (sammenlagt af Tønder, Åbenrå, Sønderborg og Haderslev amter) var gennemførelsen af busforbindelser mellem Tønder og byer langt nede i Sydtønder amt, som har medført, at Tønder har generobret betydelige dele af sit gamle handelsopland syd for grænsen. På tilsvarende måde er der etableret såvel busforbindelser mellem Flensborg på den ene side, Sønderborg og Åbenrå på den anden side af grænsen, og en livlig skibsforbindelse mellem byer og anløbspladser på begge sider af Flensborg fjord.

Miljøsamarbejde

Indenfor det sidste år er der mellem Flensborg og Flensborg amt på den ene side, det sønderjydske amt på den anden side indledet et samarbejde med meget betydelige perspektiver for miljøet omkring Flensborg fjord, herunder som et af de første punkter en fælles undersøgelse af den vandforurening af fjorden, som stammer fra den flensborgske spildev-

vandsrensning, der med byens industrielle udvikling ikke længere er tilstrækkelig omfattende, samt fra udløbene ved Sønderhav, Kollund og Lyksborg. I fortsættelse af dette undersøgelsesarbejde på dansk-tysk myndighedsplan er mellem amterne på begge sider af grænsen – Flensborg er ikke blot en købstad, men desuden et selvstændigt amt med de beføjelser af overordnet karakter, som knytter sig hertil – aftalt et videregående samarbejde på lokalt plan mellem de nordslesvigske og sydslesvigske grænsekommuner om en koordinering af deres kommunale planlægning, herunder vejanlæg, kloakering, vandforsyning og afvandingsforanstaltninger.

Elektricitet

Gennem flere år har der bestået et kontraktligt samarbejde mellem Flensborg og Sønderjyllands Højspændingsværk om udveksling af elektrisk strøm til belysning og drivkraft. Dette samarbejde er siden blevet udvidet på tysk-skandinavisk plan ved Flensborgs indkobling ved Vedding, vest for Flensborg, på Kondiscan-linien mellem Elsam-systemet nord for grænsen og Nordwestdeutsche Kraftwerke i Hamburg.

Turisme

På det turistmæssige felt består der et vist konsultatorisk samarbejde mellem kurforvaltningen på Sild og planlægningsmyndighederne på Rømø. Endvidere et kontakt-samarbejde mellem kommunerne nord og syd for grænsen som led i det internationale turistsamarbejde langs »den grønne vej« op gennem Vesteuropas vestlige kystområder. Og som nyeste skud på denne efterhånden meget vigtige gren af erhvervslivet er aftalt samarbejde mellem Flensborg, Sønderborg, Nordborg og Kappel om en propaganda for sejlsports-turismen på Flensborg fjord i forbindelse med sejler-olympiaden i Kiel i sommeren 1972.

Grænsehandelen

Grænselandshandelen – »den lille grænsetrafik« – kan vel ikke betegnes som turisme i dette ords egentlige forstand, selvom følgerne af den valutarisk er de samme: Sydslesvigere køber varer nord for grænsen for tyske mark, omvekslede eller som direkte betalingsmiddel, og nordslesvigere køber varer syd for grænsen og betaler dem med danske kroner, omvekslede eller som direkte betalingsmiddel. To tilskyndelser til den lille grænsetrafik er de fremherskende, den ene de forskellige varesortimenters forskellige prisbillighed henholdsvis syd og nord for grænsen, den anden den egentlige turistmæssige i rejse til og ophold – omend ganske kortvarigt – i »udlandet«. Begge områders handelsliv og restaurationserhverv nyder godt af udvekslingen, hvis omfang dog begrænses af de regler, der på begge sider af grænsen består for maksimum af varer, der kan indkøbes og medtages frit gennem toldkontrollen. Indtil gennemførelsen i juni 1970 af den nye danske lukkelov var grænsehandelsforretningerne på den danske side af grænsen distanceret af forretningerne på den tyske side, hvis lukketider lå langt senere. Denne danske grænselands-diskrimination er i væsentlig grad forsvundet med de muligheder for længere åbningstid, den danske lukkelovs dispensationsregler nu giver.

Hæmmende for handelen over grænsen og udvekslingen af varer til personligt forbrug er derimod de begrænsninger i værdi og mængde, som findes i henholdsvis de danske og de tyske regler vedrørende told- og afgiftsfrihed for rejsegods m. v.

De danske regler er følgende:

Rejsende, der indrejser med lystfartøjer eller skibsruter til steder i Sønderborg tolddistrikt fra steder i Tyskland nord for Husum eller Eckernförde bugt, kan told- og afgiftsfrit medføre indtil 40 cigaretter eller 20 cigarer eller cerutter eller 100 gram andre tobaksvarer, men intet cigaretpapir og ingen

alkoholholdige drikkevarer, dog således, at beboere i Nordslesvig på samme måde som alle andre med bopæl i Danmark told- og afgiftsfrit kan medføre fra Sydslesvig indtil $\frac{3}{4}$ liter spiritus, indtil 1 liter vin, indtil 2 liter øl, indtil 200 cigaretter eller 250 gram andre tobaksvarer og indtil 200 blade cigaretpapir, når deres ophold udenfor den danske grænse umiddelbart før indreisen i Danmark har været mindst 3 fulde døgn.

Herudover kan nordslesvigere (som alle andre) fra køb syd for grænsen told- og afgiftsfrit medføre varer til en værdi, der ikke overstiger 350 kroner, dog ikke parfumer og toiletmidler, med mindre opholdet syd for grænsen har været i tre fulde døgn, og i alle tilfælde – altså uanset varigheden af opholdet syd for grænsen – skal der betales told og afgift af varer, som er erhvervet i skibe, der i Østersøen, i Flensborg fjord og i Vesterhavet går i rute mellem Danmark og Tyskland, med for 15 kroner chokolade som eneste undtagelse.

Bestemmelsen om ret til told- og afgiftsfrit at indføre varer for 350 kroner til personligt brug, skal forstås således, at den eller de pågældende varer skal udgøre et sammenhængende hele. Det kan altså ikke lade sig gøre at splitte en vare, som koster mere end 350 kroner op i enkeltdele, som hver for sig koster under 350 kroner, og afgiftsfrit indføre disse enkeltdele ad flere gange eller ved hjælp af flere personer. Det er heller ikke tilladt at medføre varer, som er købt til andre (bortset fra gaver til nærtstående), eller som medføres for andre, og den afgiftsfri indførsel kan kun foretages een gang i døgnet. Indførsel af spiritus, vin og øl er kun tilladt personer, som er fyldt 17 år, og indførsel af tobaksvarer kun personer, som er fyldt 15 år.

De tilsvarende tyske regler for afgiftsfri indførsel af varer til personligt forbrug er – hvad der i denne forbindelse har speciel interesse – for en række varers vedkommende forskellige, alt eftersom den pågældende vare er købt i et land, som er medlem

af De europæiske Fællesskaber, eller i et land, som ikke er medlem. Tyske turister, som tager på indkøbstur i Nordslesvig, kan, for så vidt de er fyldt 15 år, afgiftsfrit bringe tilbage 200 cigaretter eller 100 cerutter eller 50 cigarer eller 250 gram røgtobak, endvidere 1 liter spiritus med en styrke på over 22 grader eller 2 liter spiritus med en styrke på 22 grader og derunder eller 2 liter mousserende vin samt yderligere 2 liter anden vin. De kan medtage 100 gram the eller 40 gram the-essens samt 50 gram parfume og 0,25 liter toiletvand. De kan endvidere købe 250 gram ristet eller ikke-ristet kaffe (hvis Danmark var et fællesskabsland 500 gram) og af andre varer købe for ialt 100 DM (ca. 215 kroner), medens værdigrænsen ville være 300 DM (ca. 645 kroner), hvis Danmark var et fællesskabsland. Varer, som overstiger disse værdier, belægges med en afgift på 15 procent af værdien. Hvis Danmark var et fællesskabsland, ville afgiften være 5 procent.

De her nævnte regler er de generelle. For beboere i grænseområderne op mod Danmark og for benyttede af de korte skibsruter er forskellige af reglerne strammet lidt. Det gælder således for en flensborger, som tager på nogle timers indkøbsrejse til Nordslesvig, at han eller hun indenfor maksimumsbeløbet på 100 DM kun må købe og medtage 5 kg smør, og at indkøb af the er begrænset til 20 gram eller 10 gram the-essens.

De gener for grænsehandelen, som både de tyske og de danske regler for afgiftsfrihedens begrænsning indebærer, har været en stærkt medvirkende grund til et meget nært samarbejde over grænsen mellem på den ene side de nordslesvigske handelsstandsforeninger – og lidt fjernere i samarbejdet Provinshandelskammeret – og på den anden side industri- og handelskammeret i Flensborg, hvis område dækker den overvejende del af Sydslesvig, og som i modsætning til de private danske handelsorganisationer er en officiel institution, der ligesom det parallelle håndværksskammer har en række lov-

givningsbestemte rettigheder og beføjelser indenfor næringslivets og beskatningens område og derfor er et instrument, som indgår i det regionale offentlige planlægningsarbejde.

Beskæftigelsen

Det samarbejde på en række vidt forskellige felter, der foregår over grænsen, og som er skildret i det foregående, er etableret på det bestående grundlag og vil kunne fortsætte, uanset om Danmark bliver medlem af De europæiske Fællesskaber, eller det ikke bliver det. Men på den anden side synes samarbejdsmulighederne også at være så nogenlunde udtømt under de nuværende forhold, således at en videreudvikling af dem, navnlig på institutionelt plan med en udbygning af samarbejdet om en koordineret planlægning i den offentlige sektor på begge sider af grænsen forudsætter det danske medlemskab i fællesskaberne.

Dette gælder for grænselandsområdet først og fremmest på beskæftigelsesområdet, såvel hvad angår selvstændige erhvervsdrivendes adgang til deltagelse i virksomhed på den anden side af grænsen, som hvor det gælder lønmodtageres arbejdstagning hos arbejdsgivere i det andet land.

Således som forholdene er nu, volder det ingen vanskeligheder for statsborgere i de to lande at placere egentlige erhvervsvirksomheder i det andet land, naturligvis under opfyldelse af placeringslandets love, regler og bestemmelser. De i Rom-traktaten opstillede rettigheder for fællesskabsborgere overalt i fællesskabsområdet til at drive erhverv og placere kapital, hvor de vil indenfor området, er syd for grænsen administrativt blevet fortolket som gældende også for ikke-fællesskabsborgere. Og de danske myndigheder har nord for grænsen – i Nord-slesvig som overalt i landet – principielt givet dispensation fra bestemmelsen i dansk lovgivning om 5 års ophold i Danmark som betingelse for ret til at erhverve fast ejendom her i landet, når det drejede

sig om etablering af erhvervsmæssig virksomhed udenfor landbruget.

Industrialisering

Disse danske dispensationsmuligheder og andre muligheder for tysk erhvervslivs etablering i Danmark er kun i meget ringe grad blevet anvendt til oprettelse af tyske erhvervsvirksomheder i Nord-slesvig. Den eneste af lidt større, men dog kun begrænset omfang er Tinglev Tæppegarner, en afdeling af en garnfabrik i Wuppertal i Westfalen, der har ønsket at få foden indenfor i EFTA-området. Omvendt har derimod et meget betydeligt antal danske og andre nordiske foretagender søgt indenfor det hidtidige fællesskabsområde ved placering af produktions- og servicevirksomheder umiddelbart syd for den danske grænse, navnlig i Flensborg og Harreslev, men også, omend i væsentlig mindre omfang, i Slesvig-området og i det gamle Sydtønder amt.

I følge redaktør Poul Melgaard i Grænseforeningens årbog 1968, NORDISK I SYDSLESVIG, fandtes der ved årsskiftet 1967 i landet Slesvig-Holsten, helt overvejende placeret op mod den danske grænse, 101 nordiske virksomheder. Af produktionsvirksomheder var der 32 danske fabrikker med 2537 beskæftigede samt 14 norske og svenske fabrikker med 1175 beskæftigede. Hertil kom 55 danske, norske og svenske handels- og serviceforetagender med et uopgjort antal medarbejdere. Ialt blev det ved det nævnte årsskifte anslået, at mere end 4000 funktionærer og arbejdere – langt den overvejende del tyske statsborgere – var beskæftiget i de nordiske virksomheder syd for den dansk-tyske grænse, hvoraf den største til stadighed har været Flensborg-filialen af Danfoss på Nord-Als, hvis to store grænse-lands-virksomheder altså begge er placeret indenfor samme industrielle område omkring Flensborg fjord. Tallene fra 1967 er ikke siden blevet ændret af betydning.

Den kapitalvandring over grænsen, som henholdsvis tyske investeringer i Nordslesvig og nordiske investeringer i Sydslesvig er udtryk for, har ikke været ledsaget af en tilsvarende udveksling af arbejdskraft. Nordslesvigske håndværksmestre, navnlig bygningsnedkere, har i et vist omfang været engageret i byggevirksomhed i Sydslesvig med anvendelse af deres egne nordslesvigske medarbejdere som arbejdskraft, men dansk og tysk bygge-lovgivnings meget forskellige krav til materialer, dimensioner og udførelse m. v. har virket stærkt begrænsende på denne form for grænselands-samarbejde.

Arbejdskraft

Et tilsvarende beskedent omfang har udvekslingen af lønnet arbejdskraft mellem landsdelene nord og syd for grænsen haft. Den fulde beskæftigelse gennem den sidste række af år på begge sider af grænsen har ikke givet nogen tilskyndelse til at forlade det hjemlige og kendte arbejdsmiljø og søge beskæftigelse under uvante forhold på den anden side af grænsen, og yderligere virker to andre omstændigheder hæmmende på arbejdskraft-udvekslingen. Den ene er lønsystemernes forskellighed, den anden forholdet omkring skatte- og sociallovgivningen.

Lønniveauet på de to sider af grænsen er nogenlunde ens, men indtjeningsniveauet ligger noget højere i Nordslesvig end i Sydslesvig, fordi de danske aflønningsformer på uge- eller fjortendages området overvejende baseres på akkorder, medens de tilsvarende tyske overvejende baseres på timeløn og kun i begrænset omfang på akkordarbejde. Det giver lavere indtjeningsmuligheder syd for grænsen, således at der ikke i lønningsposens indhold ligger noget incitament for nordslesvigsk arbejdskraft til at søge beskæftigelse i Sydslesvig. Men på den anden side er det lønningsmæssige arbejdsudbytte i Nordslesvig heller ikke så meget større, at det i sig selv tilskynder sydslesvigsk arbejdskraft til at

omstille sig til den ændring i arbejdsrytmen, som akkordløns-systemet medfører, og til at påtage sig de ekstra befordringsudgifter, som den længere vej til arbejdspladsen bevirker.

Beskatningsmæssigt er forholdene i grænselandet som i det hele taget ved beskæftigelse af dansk arbejdskraft i Tyskland og tysk arbejdskraft i Danmark, reguleret således ved en overenskomst mellem de to stater, at der ikke finder nogen dobbeltbeskatning sted. Indtægten beskattes i begge lande der, hvor den indtjenes, henholdsvis i form af løn-skat plus opkrævning af bidrag til den altomfattende socialforsikring og i form af kildeskat plus opkrævning af bidrag til ATP. Det vil sige, at en lønmodtager, som er bosat i Bov kommune, men har sin fulde indkomst ved beskæftigelse i naboområderne Harreslev eller Flensborg på den anden side af grænsen, udelukkende beskattes her, medens han ingen skat betaler til Bov kommune eller den danske stat. Hans skattetilsvaret for hele den indkomst, der stammer fra arbejde syd for grænsen, betragtes som afviklet ved det træk, hans arbejdsgiver har foretaget i hans arbejdsløn. Der er ingen efterbeskatning i Danmark, heller ikke selvom hans indkomst syd for grænsen på grund af den meget lave direkte skat for mindre indkomster i Tyskland er blevet beskattet væsentligt lavere, end hvis den skulle være kildebeskattet i Danmark.

Den lave direkte indkomstbeskatning syd for grænsen hænger delvis sammen med forskellen i dansk og tysk sociallovgivning. I Danmark finansieres de sociale udgifter helt overvejende over offentlige indtægter. Arbejdsmarkedets tillægspension, arbejdsløshedsforsikringen og opkrævningen af bidrag til folkeforsikringen og dennes overbygning er kun delvis afvigelser fra princippet. Syd for grænsen finansieres den sociale tryghed derimod principielt gennem et forsikringssystem, den såkaldte socialforsikring, hvis præmier betales dels af arbejdsgiverne, dels af lønmodtagerne gennem træk i

deres lønninger sammen med trækket til lønskatten. Ved sin beskæftigelse syd for grænsen og det dermed følgende løntræk også til betaling af præmie til socialforsikringen opnår lønmodtageren i Bov ret til socialforsikringens ydelser, hvis han bliver syg, invalid, arbejdsløs, falder for aldersgrænsen eller på anden måde kommer ind under forsikringens erstatningsområder. Da der imidlertid til denne ret er knyttet den betingelse, at han skal være bosat i Tyskland (eller i et andet fællesskabsland), kan han ikke som borger i Bov kommune gøre brug af retten. Kommer han i en situation, hvor han får brug for økonomisk assistance, eller er han – hvad hans selvangivelse, som han som enhver anden skattepligtig i Bov kommune må indgive efter hvert års afslutning, er dokumentation for overfor myndighederne – i den situation, at hans indkomst- og familieforhold giver ham ret til f. eks. boligsikring, træder hans rettigheder som dansk statsborger, bosat i Danmark, i kraft. De forsikringsrettigheder, han ikke har i Tyskland, fordi han ikke bor her, erstattes af de sociale rettigheder, han har i Danmark, fordi han bor her. Men så vidt, som at den forsikring, han har betalt til i Tyskland, erstatter Bov kommune eller den danske stat de udgifter, som disse to danske institutioner har til hans underhold, går den dansk-tyske aftale mod dobbeltbeskatning ikke. Der består ingen dansk-tysk aftale om udligning af de sociale udgifter, kun om en udligning på meget begrænsede pensionsforsikringsområder. Den danske forbindelse er et kontor i udenrigsministeriet, den tyske et tilsvarende kontor i Bonn, hvortil der heller ikke overføres dansk socialhjælp til lønmodtagere, som bor i Sydslesvig, men arbejder i Nordslesvig. Tallet er forsvindende lille, som tallet på det omvendte er det.

Bekymringer og beskyttelse

Ved den danske kommunalreform, som realiseredes den 1. april 1970, blev de fire sønderjyske amter Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Tønder slået sammen til eet amt, Sønderjyllands amtskommune, som hermed blev øverste planlægningsinstans for den infrastrukturelle udvikling i landsdelen mellem Kongeåen og Skelbækken. (Infrastruktur er et begreb, som omfatter alle former for offentlig deltagelse og påvirkning af samfundslivet, fra vej- og kloakanlæg over kommunikationsmidler til direkte eller indirekte bistand til en egners erhvervsmæssige udvikling, herunder såvel udviklingsstøtte til erhvervsvirksomheder som placering af offentlige institutioner, der tilfører egnen en større økonomisk bærekraft).

Ved den omtrent samtidig påbegyndte slesvigholstenske kommunalreform blev de tre vestkyst-amter Sydtønder, Husum og Ejdersted slået sammen til eet amt, det nordfrisiske, medens en tilsvarende sammenlægning kun delvis gennemførtes i den østlige del af Sydslesvig, hvor forholdet mellem byamtet Flensborg og landamtet Flensborg landkreds endnu er uafklaret, og hvor længere mod syd et amputeret Slesvig amt (hvis vestlige del blev indlemmet i det nordfrisiske amt) blev sammenlagt med Eckernførde amt, men uden at disse amter hver for sig fik overordnede planlægningsbeføjelser, som svarer til de beføjelser, Sønderjyllands amtskom-

mune har fået tillagt. Den fortsatte egnsudvikling i det i forhold til Holsten erhvervsøkonomisk svage Sydslesvig er i stedet i den slesvig-holstenske landsplanlægningslovgivning henlagt til landets region 5 (den østlige del af Sydslesvig) og region 6 (den vestlige del af Sydslesvig), hvis områder i forvejen er fælles om Nordtysklands største egnsudviklingsprogram, det såkaldte Program Nord, der blev startet i 1953 af den tidligere landråd i Flensborg amt, og senere slesvig-holstenske ministerpræsident Friedrich Lübke, og som siden er blevet videreført med en samlet investering af mere end 2 milliarder D-mark, svarende til mere end 4 milliarder kroner. Programmet, som oprindeligt kun omfattede et areal på ca. 80.000 ha i Sydtønder, Husum og Flensborg amter, blev i 1960 udvidet til også at berøre Ejdersted, dele af Slesvig og Rensborg amter samt Nord- og Sydditmarsken ned til Elb-mundingen, ialt ca. 550.000 ha eller omtrent en trediedel af landet Slesvig-Holstens samlede område. Det omfatter grundforbedring, afvanding, digebygning, vej anlæg, vandforsyning, jordfordeling, sanering, udflytning og udstykning m. v., og svarer stort set til de strukturelle forbedringer, som siden genforeningen i 1920 er gennemført i Nordslesvig.

Regionerne

De to regioner 5 og 6 – regionerne 1, 2, 3 og 4 knytter sig til regionsinddelingen i Holsten –, som efter den slesvig-holstenske landsplanlægning skal danne rammen om den videre erhvervsmæssige udbygning af Sydslesvig, kan efter endnu ikke realiserede planer ventes sammenlagt til een region, således at regionen mellem Ejderen og Skelbækken stort set kommer til at svare til det sønderjyske storamt med det udtrykkelige politiske formål hos landstyreningen i Kiel at kunne koordinere udviklingen i landsdelen nord for Ejderen med den tilsvarende danske planlægning i Sønderjylland: regionalt samarbejde over statsgrænsen.

Dette er dog kun første fase i de fremtidsperspektiver, som den slesvig-holstenske regering har opstillet for forholdet mellem Slesvig-Holsten som en delstat i De europæiske Fællesskaber, nu placeret i en under europæisk synsvinkel ikke særlig interessant udkant af fællesskabsområdet, og Danmark som en endnu ikke fuldt udbygget bro til Norden og til de skandinaviske industrielle og handelsmæssige tyngdepunkter: Øresundsområdet, Göteborgområdet og Mellemsverige. Det er åbning af vejen mod nord, Kieler-regeringen tilstræber, både af principielle europæiske grunde og af lokal landsinteresse for udbygningen af området mellem Elben og grænsen til Danmark, hvor landsplanlægningsloven forudser etablering af 90.000 nye arbejdspladser i årene til og med 1984, heraf 6000 i 1972.

Memorandum fra Kiel

Forventningerne til udviklingen i Sydslesvig og Holsten ved dansk tiltræden af fællesskaberne, men også bekymring for virkningerne af dansk konkurrence for betydelige sektorer indenfor det slesvig-holstenske erhvervsliv i overgangsårene er centrale punkter i et memorandum, som den slesvig-holstenske landsregering i foråret 1971 udarbejdede til forbundsregeringen i Bonn med henblik på optagelsesforhandlingerne mellem fællesskabsmyndighederne og regeringerne i England, Danmark, Norge og Irland, forhandlinger, som landsregeringen udtaler håbet om vil blive positivt afsluttet »i forventning om, at Slesvig-Holsten så ikke længere skal lide under de økonomiske ulemper, der følger af landets beliggenhed i fællesskabernes udkant«. Til dette håb om en positiv udgang af indtrædelsesforhandlingerne med Danmark og Norge føjer den slesvig-holstenske landsregering en understregning af betydningen af, at forhandlingerne med Sverige og Finland ender på en sådan måde, at de resultater, der er nået gennem Nordisk Råd og gennem EFTA-told-

friheden for varehandelen mellem de skandinaviske lande, kan blive bevaret i allervideste udstrækning.

Overgangsbestemmelser

Regeringen i Kiel er dog helt klar over, at en eventuel dansk optræden som erhvervsfaktor indenfor fællesskaberne ikke blot vil betyde fordele for Slesvig-Holsten, men også medføre alvorlig konkurrence for vigtige dele af landets industri, som derfor må beskyttes i en overgangstid, indtil omstillingen til at klare den danske konkurrence er afsluttet. Som særlig truede erhvervsområder nævner Kieler-regeringen fabrikationen af byggematerialer, næringsmiddelindustrien, papirindustrien, træindustrien og foderstofindustrien. I disse industrier er 45.000 mennesker eller en fjerdedel af alle industriansatte i Slesvig-Holsten beskæftiget. Til imødegåelse af de forudsete vanskeligheder for disse erhvervsgrene peger landsregeringen på en udligning mellem de nuværende produktionsbetingelser på begge sider af grænsen gennem forstærkede regional-sektorale tilpasnings- og fremskridtsforanstaltninger og på analog anvendelse af Rom-traktatens artikel 226, hvori det med henblik på fællesskabernes nu afsluttede indkøring, hedder, at »i overgangsperioden kan en medlemsstat i tilfælde af alvorlige vanskeligheder, som må formodes vedvarende at ville ramme en betydelig erhvervsgren, eller som vil kunne medføre en alvorlig forværring af den økonomiske situation i en bestemt region, ansøge om at måtte anvende beskyttelsesforanstaltninger, der vil gøre det muligt for den at genskabe ligevægten og at tilpasse den pågældende erhvervsgren til fællesmarkedets økonomi«.

I en kommentar til bekymringerne for virkningerne af en dansk konkurrence for de ovenfor nævnte industrisektorer hedder det videre i det slesvig-holstenske memorandum, at man gennem de foreslåede forholdsregler sigter mod at foregribe en uønskelig udvikling i det i forvejen i regionalpolitisk

henseende stærkt tilbagestående område op mod den danske grænse, og der gøres i denne forbindelse opmærksom på, at medens gennemsnittet af industribeskæftigede pr. 1000 indbyggere i 1969 i Vesttyskland var 137 og i landet Slesvig-Holsten 75,4, så var gennemsnittet i grænsekredsen Nordfrisland kun 19,4 og i grænsekredsen Flensborg amt kun 13,4.

Som midler til at fremme tilpasningen i overgangstiden nævner landsregeringen i Kiel:

1. Revision af de gældende indskrænkninger for transport af varer, der er indkøbt til personligt brug, således at de for fællesskabslandenes grænsehandel gældende mere liberale regler træder i kraft straks ved indtrædelsesoverenskomstens ratificering. Endvidere at den i fællesskabslandene påtænkte ophævelse af grænsekontrollen med den private rejsetrafik også får gyldighed ved den dansk-tyske grænse i overgangstiden til fuldt dansk medlemskab.
2. Der må gøres alt for, at den hidtidige danske landbrugseksport til England kan opretholdes. Thi ganske vist er der gennem de strukturbefordrende foranstaltninger, som er gennemført på landbrugsområdet syd for grænsen, tilvejebragt de nødvendige instrumenter til en kommende strukturforandring i markedsføringen af landbrugsprodukter, men tilpasningsprocessen til det danske landbrugs høje konkurrenceniveau vil alligevel kræve flere år, således at en overgangstid ikke kan undværes. For at mindske det ventede pres fra det danske landbrug og de forædlede og industribehandlede danske varer må det engelske marked for danske landbrugsvarer søges bevaret i fuld udstrækning, og herudover bør fællesskabernes tilskudsordning for eksportvarer udformes således, at den hidtidige danske interesse for udbygning af tredielands-markeder, f. eks. for ost, mælkepulver og fjerkræ kan fremmes. Landsregeringen gør opmærksom på, at

veterinær- og levnedsmiddellovgivningens forskrifter på de to sider af grænsen afviger væsentligt fra hinanden. Det vil være nødvendigt, at disse bestemmelser allerede ved begyndelsen af overgangsårene efter Danmarks indtræden i fællesskaberne harmoniseres i størst mulig udstrækning, først og fremmest alle de forskrifter, som berører handelen og fremstillingen af kødvarer og fiskekonserver.

3. Indførelse af ensartede regler i tarifpolitikken for landevejstransporten over grænsen, således at dansk og slesvig-holstensk vognmandserhverv får samme konkurrencemæssige stilling.
4. Aftaler, som tilskynder til udveksling af arbejdskraft over grænsen, på det socialretslige område med henblik på syge-, ulykkes- og arbejdsløshedsforsikringen og alderspensioneringen og på det skatteretlige område med henblik på, at danske arbejdstagere som arbejder syd for grænsen med det gældende tyske skattesystem ikke nu er ligestillet med tyske arbejdstagere.
5. Indførelse af samme rettigheder nord for grænsen for de andre fællesmarkedslandes statsborgere, som er gældende for danske statsborgere, hvad angår tildeling af erhvervmæssige tilladelser, erhvervelse af andele i danske kapitalsekskaber, besættelse af erhvervsledelser og kontrolorganer og ved erhvervelse af grund og jord til erhvervmæssige og landbrugsmæssige formål.
6. Fri dispositionsret for tjenesteydelser over grænsen efter fællesskabsreglerne. »Den large udøvede tyske forvaltningspraksis, f. eks. ved tildeling af undtagelsesbevillinger til danske håndværkere, modsvares ikke af en lignende dansk forvaltningspraksis«.
7. Hurtigst mulig fjernelse af de danske restriktioner for kapitaludførsel til udlandet med hen-

8. Samordning af de tekniske normer, herunder og så forskrifterne for renholdelse af jord, vandløb og luft.

Trafikplanlægning

Ud over disse lokalt prægede ønsker peger den slesvig-holstenske landsregering i sit memorandum på betydningen af en trafikplanlægning for den ventede øgede færdsel mellem de nuværende medlemmer af De europæiske Fællesskaber og Danmark, herunder specielt realiseringen af broen over Storebælt, broen over Øresund og broen mellem Femern og Lolland, som man ønsker alle gjort til »et anliggende af fælles interesse« for de udvidede europæiske fællesskaber med den heri indbyggede mulighed for finansiering gennem europæiske finansieringsinstitutioner som den Europæiske Investeringsbank eller gennem finansieringskonsorter af medlemsstaterne i det udvidede fællesskab. Dertil føjer landsregeringen, at det er nødvendigt for landet Slesvig-Holsten for at kunne klare den stærkt stigende transittrafik at foretage betydelige investeringer i den offentlige udbygning, herunder i særdeleshed udbygning af havnene, lukning af »elektrificeringshullet« i jernbanevæsenet mellem Hamburg og Sverige, hvor man endnu benytter gammeldags dieselmotorkraft i togene gennem Holsten, Sydslesvig og Danmark, og bygning af motorveje på Jyllandsruten og Fugleflugtslinien.

Etableringshjælp

Der er i alt det nævnte tale om en planlægning for fremtiden, men i givet fald en planlægning, som meget hurtigt og indenfor et overskueligt åremål kan realiseres. Allerede i gang er derimod en omfattende, af det officielle erhvervsselskab Wirtschaftsförderungsgesellschaft Nord G.m.b.H. ledet aktion for at trække tyske og skandinaviske industrifore-

tagender til udviklingsområderne i Sydslesvig, som finansielt får dobbelt støtte, nemlig dels som en egn, der falder ind under den tyske forbundsregerings opbygningsprogram, dels ind under opbygningsprogrammet for zonegrænseområderne.

Denne dobbelte støtte betyder, at der gennem offentlige midler ydes en finansieringshjælp på indtil 25 procent af investeringerne i grund og bygninger, beregnet på en sådan måde, at der i praksis er tale om en finansieringshjælp på ca. 70 procent af hele investeringen. Hertil kommer særafskrivninger i en tre-års periode, ud over den normale afskrivning, på indtil 50 procent på mobile driftsmidler og indtil 30 procent på stationære driftsmidler og oplæringstilskud på 60 procent af den tarifmæssige løn i en oplæringsperiode på indtil 12 måneder for arbejdere, som først kan præstere fuld arbejdsindsats efter en oplæringstid. De økonomiske støtteordninger omfatter også fragttilskud, sportilslutning og lån til nyetablering af virksomheder til ned til 3,5 procent årlig rente og med en løbetid på 15 år.

Der er i det hele taget i området syd for den danske grænse sat alle sejl til for at fremme den økonomiske og erhvervsmæssige udvikling i denne hidtidige »udmark« i Tyskland og De europæiske Fællesskaber og for at gøre området attraktivt for både kapital og arbejdskraft, nordfra, hjemlig og sydfra.

Nordslesvigsk status

I 1920 vendte Nordslesvig som et forarmet bonde-land tilbage til Danmark efter tysk herredømme siden 1864. Forarmelsen havde en række årsager, hvoraf to var de væsentligste. Den ene var en enorm kapitalflugt fra landsdelen navnlig i århundredets slutning i forbindelse med en udvandring på omkring 58.000 mennesker, som både erhvervsmæssigt og befolkningsmæssigt medførte stagnation og tilbagegang. Den anden hovedårsag var den første verdenskrig, som kostede landsdelen 5300 unge mænds liv, andre tusinder deres førlighed, og som ved arbejdskraftens beslaglæggelse til militære formål og mangel på materiale til civile formål brød produktionsapparatet omtrent totalt ned. Til denne forarmelse føjedes i de to mellemkrigs-tiår de økonomiske virkninger af mark-formuernes forsvinden som følge af den galopperende inflation i Tyskland, kroneopskrivningen i Danmark ved guldmøntfodens genindførelse og verdenskrisen i begyndelsen af trediverne, der ramte Nordslesvig specielt hårdt på grund af landsdelens erhvervsmæssige struktur. Den levede ganske overvejende – direkte og indirekte – på sin landbrugsproduktion. Til landbruget var ikke blot knyttet de i dette erhverv beskæftigede, men tillige hovedparten af landsdelens øvrige befolkning. Bortset fra statslige tjenestemænd og en beskeden udadvendt industri, fortrinsvis i Haderslev og på Als, var både by- og landbefolkning afhængig

af landbrugets indtjening, og det katastrofale fald i landbrugspriserne, som verdenskrisen førte med sig, og som i Nordslesvig føjede ny fattigdom til den i forvejen eksisterende, fik derfor her en vægt, som uanset store økonomiske vanskeligheder ikke kendtes i den øvrige del af landet.

De første mange år efter genforeningen med Danmark blev under disse forhold i højere grad en kamp under drøje vilkår for genrejsning og tilpasning end år, som stod i fremgangens tegn, og vilkårene blev ikke lettere af de stadig stærkere hjemmetyske krav i Hitlertiden om en grænserevision, fordi usikkerheden om statsgrænsen afskrækkede ellers ledig og nødvendig privat kapital fra det øvrige land fra at investere i Nordslesvig. Landsdelen blev derfor i væsentlig grad henvist til sin egen, for ringe, kapitaldannelse og til de offentlige investeringer i landeveje, broer, dæmninger, landvindingsarbejder, domæne-udstyknings, institutionsbyggeri af social, kulturel, ordensmæssig og undervisningsmæssig art og de penge, som herigennem tilflød landsdelen i et omfang, som vel ikke var voldsomt, men dog overgik, hvad der blev stillet til rådighed for andre dele af landet.

Industrivækst

Først efter den anden verdenskrig, da enhver tale om grænseregulering mod nord var endegyldigt forstummet, afløstes de forudgående ti-års stabiliseringsproces af virkelig befolkningsmæssig, økonomisk og erhvervsmæssig fremgang, men endnu i 1950, da denne udvikling startede, var landsdelen et udpræget landbrugsområde med de økonomiske og beskæftigelsesmæssige svagheder, som er knyttet til de gamle erhvervsstruktur. Det var på dette tidspunkt lykkedes at bringe det nordslesvigske landbrug produktionsmæssigt op på højde med det øvrige danske landbrug, men samtidig medførte den tekniske fremmarch og den dertil knyttede rationalisering, at det nordslesvigske landbrug år for år blev

mindre betydningsfuldt som beskæftigelsesfaktor, og at den mangeårige udstykningspolitik måtte afløses af landbrugs-sammenlægninger.

Roen omkring grænsen og den reserve af lokal arbejdskraft, som landbrugets stadig mindre efterspørgsel stillede til rådighed, dannede basis for den industrielle udvikling i landsdelen, som siden er sket, og som kan illustreres med, at medens landbruget i 1950 ud over landbrugsfamilierne beskæftigede knapt 17.000 helårsarbejdere, var antallet af beskæftigede i dette erhverv i 1970 faldet til ca. 3000, medens omvendt antallet af ansatte i industrien i samme tidsrum var steget fra 5500 til 20.000. Denne stigning skyldes dels en vækst indenfor industrivirksomheder, som allerede bestod i 1950 med Danfoss i Nordborg som eventyreksemplet: 3-400 beskæftigede i 1950, 8000 beskæftigede i 1970, dels en vækst i antallet af industrivirksomheder, der har suppleret den traditionelle gamle industri i tekstil-, bygnings- og landbrugsforædlingsbranchen med ialt 112 nye virksomheder, som producerer for andet end det lokale marked, og som i 1970 havde skabt godt 5000 nye arbejdspladser. Disse 112 nye virksomheder fordelte sig med 43 i jernindustrien, 26 i tekstil- og konfektionsindustrien, 18 i træindustrien, 7 i byggeindustrien, 6 i levnedsmiddelindustrien, 5 i sko- og træskoindustrien og 7 i forskellige andre industribrancher.

Væksten i den industrielle beskæftigelseskapacitet er blevet fremmet ved offentlige tilskyndelser, dels på det infrastrukturelle område – landevejs- trafik, lufttrafik, havneudbygninger og havneanlæg, modning af industriområder m.v., – dels gennem egnsudviklingslov og specielle låneordninger, bl. a. gennem Finansieringsinstitut for Industri og Håndværk A/S og gennem Sønderjyllands Investeringsfond, oprettet i 1959. Koordinator i bestræbelserne på at udvikle og fremme landsdelens erhvervsmæssige vækst er Sønderjyllands Erhvervsråd med sæde i Åbenrå.

Befolkningstilvækst

Den erhvervsmæssige vending i 1950, som tog stærkt fart fra slutningen af 1950'erne, har sat sig spor i befolkningstallet. Udvandringen i årene under tysk administration fortsatte efter genforeningen i en afvandring, som slugte fødselsoverskuddet – i enkelte af de fire amter Tønder, Sønderborg, Åbenrå og Haderslev, som ved kommunalreformen i 1970 blev slået sammen til eet storamt, Sønderjyllands amt fra Skelbækken til Kongeåen, endda væsentligt mere end fødselsoverskuddet. Fra 1950 er stagnationen afløst af en tilvækst, der er større end gennemsnittet for hele landet, nemlig 15,4 procent mod 14,4 procent. I løbet af de 20 år er befolkningstallet steget fra 205.000 til 237.000. De 32.000 »nye« nordslesvigere fordeler sig med 15.000 i byer og flækker og 17.000 i landdistrikterne. Byernes tilvækst har været på 24,9 procent, landdistrikternes på 11,3 procent. Denne tilvækst i landdistrikterne, som er sket på trods af landbrugets reduktion som beskæftigelsesfaktor, skyldes dels, at adskillige af de nye industrivirksomheder er blevet placeret udenfor de egentlige byområder, dels en stigende tilbøjelighed, som fremmes af automobilparkens vækst, til at kombinere bolig i landdistrikterne med arbejde i byernes industriforetagender.

Samtidig med denne tilfredsstillende befolkningsmæssige udvikling, som videreført vil medføre, at erhvervslivet i Nordslesvig i 1985 vil have et befolkningsmæssigt underlag på 264.000 (en gennemsnitlig årlig tilvækst på 1,15 procent mod en forventet årlig tilvækst på 0,8 procent for landet som helhed), må det dog konstateres, at tilvæksten er skævt fordelt, og at den først og fremmest er mærkbar i det gamle Sønderborg amt, der tegner sig for ikke mindre end 18.000 af befolkningstilvækstens 32.000 personer, medens de øvrige 12.000 fordeles nogenlunde jævnt mellem Haderslev og Åbenrå amter, knapt 6000 begge steder, og Tønder amt kun kan

møde med en tilvækst på godt 1000 i løbet af de 20 år. Den forlægning af den befolkningsmæssige tyngdekraft fra vest mod øst og det industrialiserede Flensborg fjord-områdes tiltrækningskraft, som er påpeget i tidligere afsnit, gør sig, som tallene viser, stærkt gældende også i Nordslesvig og vil antagelig accentueres ved en dansk indtræden i De europæiske Fællesskaber, hvor bortfaldet af grænsens hæmmende virkning for vareudveksling, kapitalvandring og arbejdstagning vil gøre hele området fra Flensborg og Harreslev i syd til Sønderborg-Nordborg og Haderslev i nord til et sammenhængende industri-hele, fremmet gennem en koordineret regional planlægning tværs over grænsen. Indenfor det nuværende europæiske fællesskab findes intet sted med større tilskyndelse til et grænseoverskridende samarbejde om tilvejebringelse af yderligere vækstbetingelser for et fælles industrisamfund end i dette dansk-tyske grænselandsområde. Det vil være en lækkerbidsten for regionale planlægningsekspert.

Turismen

Medens erhvervsstrukturerne i Nord- og Sydslesvig ikke afviger synderligt fra hinanden, hvad angår industrialiseringen i de østlige dele og de agrarmæssige tilstande i de midterste og vestlige egne, og begge landsdele hver for sig falder ind under et fællesskabsbegreb, der hedder industri-region med stort landbrugsområde, hvor landbruget skal udvikles i takt med industrien, holder ligheden op, når talen er om den erhvervmæssige udnyttelse – i dette tilfælde den turistmæssige udnyttelse – af de vadehavsøer, som ligger udenfor begge landsdeles vestkyst: de danske øer Rømø, Manø og Fanø og de tyske øer Amrum, Føer og Sild, af hvilke navnlig Rømø-Fanø og Føer-Sild giver muligheder for sammenligning.

Der er hos de mange millioner fastlandseuropæere og måske specielt hos den tyske del af dem en umådelig hunger efter fri natur og en lige så umåde-

lig tørst efter sundhedsfremmende muligheder. Hungeren og tørsten er lige stor i alle befolkningslag, både hos dem, hvor pengene er store, og hos dem, hvor pengene er små. Denne solide basis for et turisterhverv, som spiller på mange strenge, er udnyttet til det yderste på Sild og Før, organiseret som kursteder under kontrollerende og initiativtagende kurforvaltninger og omfattende alt, hvad både kræsne og jævne »kurgæster« kan forlange af faciliteter året igennem og under alle vejrtilgængeligheder. Åbne og gratis naturiststrande foran klitgryder og sandbanker og lukkede og dyre betalingsstrande med omklædningslugafer og strandstole. Internationale luksushoteller i højeste prisklasse, solide familiehhoteller og billige pensionater. Spillekasinoer, hvor millionerne ruller, og småkroge, hvor fedtede skat-kort tæmmes i snuskede bordplader. Koncerter og danseetablisser. Elegante restauranter, hvor gæsterne kommer for at se og ses, lavloftede kroer, hvor de kommer for at delikater sig med specialiteter, og kafeterier, hvor de kan selvbetjene sig for en billig penge. Pelsforretninger og souvenirboder. Indendørs vesterhavsbade med kunstige bølger bag beskyttende glasvægge nedenfor drink-drikkende tilskuere. Kostbare medicinske specialister og gratis sygekasselæger. Private kurhjem og sociale kurhjem. Landskabsbeskyttende byggreglementer og landskabsfriholdelser for bebyggelse. Og meget, meget mere – alt sammen byggende på en sæson, der varer hele året, og som kan forrente de millioner af D-mark, der er investeret, med en høj rente, uden at konkurrenceevnen overfor Middelhavsturismen af den grund sættes over styr.

En tilsvarende strømliniet og rationel kommerciel udnyttelse af de muligheder, som turisterhvervet indebærer, findes ikke på de danske vesterhavskyster. På ganske få undtagelser nær – deriblandt det særprægede badehotel i Lakolk på Rømø – er hotelterne kun indstillet på turistbetjening i sommersæsonen, hvor hele overskuddet og hele kapitalfor-

rentningen skal opsamles. Sommerhusbebyggelsen er planløs, billig i sin virkning, omend dyr som udlejningsobjekt, og i stor udstrækning naturskæmmende, typer fra kolonihaverne overført til vesterhavsmiljø uden forsøg på indpasning i omgivelserne. Brede sandstrande, der flyder med bilende een-dagsgæsters madpapir og tomme ølflasker. Et forsonende moment: ordnede campingpladser, men altså også her satsende på det jævnt sociale, imødekommenhed overfor den menneskelige friluftstrang uden lytten til raslen af pengesedler eller klangen af mønter.

Denne pauverisme, dansk i sin jævnhed, vil undergå forandring ved en dansk indtræden i de europæiske fællesskaber, som åbner vejen for europæisk turistkapital også til de danske vesterhavsoer. Det betyder ikke, at de små sommerhuse på Rømø vil blive opkøbt af tyske eller andre europæiske sommergæster. De er ligesom al anden privat bolig (og landejendomme) inde under reglen om 5 års bopæl i Danmark som betingelse for erhvervsret. Det betyder heller ikke, at de syv naturskønne og karakteristiske områder, som spredt over Rømø i byudviklingsplanen for øen er udlagt til sommerhusbebyggelse, ændrer landskabeligt udseende, eller at øens øvrige særprægede natur vil blive skæmmet af højhusbyggeri til hoteller eller af kolonier af udlejningshuse. Det forhindrer zonenlovgivningen, naturfredningsloven og landsbygge-loven. Men det betyder, at overalt, hvor der drives erhvervsmæssig turistbetjening, eller hvor der i byudviklings-planlægningen er udlagt områder til erhvervsmæssig turistbetjening, har europæiske kapitalinteresser samme mulighed for at placere sig som danske kapitalinteresser og samme ret som disse til indenfor den danske lovgivnings rammer at udforme den erhvervsmæssige turistbetjening efter de retningslinier, disse udstikker. Og der ligger ikke så forfærdelig mange færre fremtidspenge i turismen på Rømø, end der ligger nutidspenge på

Sild, kun en times sejlads fra den statsbetalte fiskeri- og færgehavn ved Havneby på Rømø sydspids.

Landbruget

Mens det altså må forudses, at europæisk kapital vil være interesseret i erhvervsmæssig udnyttelse af de turistgoder, som findes på Rømø (og de andre danske vesterhavsøer), gennem en udbygning, som dansk kapital hidtil ikke har haft interesse for i større omfang, synes der på Nordslesvigs tredje store erhvervsområde ved siden af industrien og turismen: landbruget, ingen større udsigt til en invasion af landmænd fra Sydslesvig eller andre dele af det nuværende fællesskabs-område ind over den dansk-tyske grænse. Dels er adgangen til erhvervelse af dansk landbrugsjord begrænset af kravet om mindst fem (dog ikke nødvendigvis sammenhængende) års dokumenteret ophold i Danmark, hvori ikke medregnes eventuel tysk soldatertjeneste under besættelsen, dels foregår der syd for grænsen den samme afgang fra landbruget til industri- og serviceerhvervene med deres større indtjeningsmuligheder og dels endelig, vil den nuværende lave pris på landejendomme i Nordslesvig end i Sydslesvig umiddelbart ændre sig ved en dansk indtræden i fællesskaberne, ligesom lovgivningsplaner om landbrugskyndighed som betingelse for erhvervelse af landbrugsejendomme yderligere vil vanskeliggøre international kapitals indtrængen i nordslesvigsk landbrugserhverv.

Langt mere sandsynlig end en invasion syd fra er det, at det nordslesvigske landbrug må indstille sig på en kappestrid og samtidig et økonomisk og fagligt samarbejde med landbruget i Sydslesvig, som strukturelt set er det sundeste i Vesttyskland.

Der er i den forbindelse grund til at pege på, at det danske og dermed det nordslesvigske landbrug har et betydeligt mere effektivt forarbejdningsled og et betydeligt bedre salgsled, end man endnu har

i Slesvig-Holsten. Det i det forudgående afsnit omtalte memorandum fra landsregeringen i Kiel taler sit tydelige sprog herom. Det er derfor ikke usandsynligt, at landmænd i Sydslesvig (og den nordlige del af Holsten) vil være interesseret i at søge nogle af deres produkter afsat gennem danske forædlingsvirksomheder. Denne mulighed har været omtalt i tyske oversigter vedrørende de fremtidige markedsforhold for Slesvig-Holsten i tilfælde af dansk indtræden i De europæiske Fællesskaber.

De tyske landbrugere er tilsluttet »Bauernverband«, som er en bondeorganisation, hvori både store og små landbrugs politiske og økonomiske interesser samles. På den faglige side findes landbrugskammeret i Kiel. Herunder hører landbrugsskolerne, og herfra ydes al faglig rådgivning. Der er tvungen to-årig landbrugsskoleuddannelse for unge tyske landmænd. De bor ikke som i Danmark på skolerne, men møder hver formiddag i to vintre til undervisning, og landbrugslærerne virker tillige som konsulenter. Til landbrugskammeret og dermed tillige som honorar for den faglige rådgivning betaler landmændene et kontingent på 6 DM pr. ha årligt.

De danske landboforeninger i Sydslesvig er ikke tilsluttet »Bauernverband«, men der er samarbejde mellem de danske konsulenter syd for grænsen og landbrugskammeret i Kiel på det rådgivningsmæssige område. Dette samarbejde vil kunne udvides og de danske landbrugsorganisationer i Nordslesvig kunne inddrages i det ved en dansk indtræden i De europæiske Fællesskaber.

Byerhvervene

Tilbage af de store erhvervsgrupper i Nordslesvig er herefter engros- og detailhandelen, håndværket og servicefagene, herunder transporterhvervet.

Det synes umiddelbart klart, at Flensborg som områdets store og vel forsynede handelsby, der allerede under de nuværende forhold virker som en magnet langt op i Nørrejylland, med sløjfede græn-

ser for den kommercielle vareforsyning og med »europæiske« regler for grænsepassanternes detailindkøb vil få en endnu større handelsmæssig dominans, som næppe vil kunne undgå at mærkes i de nordslesvigske købstæder og øvrige handelscentre, som omvendt på deres side også vil lukrere af de sydlige kunders øgede muligheder for varemedtagning. Med den tilnærmelse mellem priserne for de forskellige sortimenter, som vil blive en af følgerne af en sløjfet grænse, vil det iøvrigt dels blive den individuelle dygtighed og dels den finansielle styrke til konkurrence på kreditydelse, der bliver afgørende for, om varevejen skal gå mod syd eller mod nord. Her vil det nordslesvigske bankvæsen, både det rent lokale og landsbankfilialerne, få en væsentlig medindflydelse på det konkurrencemæssige forløb. Den relative kapitalknaphed i Danmark og den relative kapitalrigelighed i Tyskland med den dertil svarende forskel i de to landes renteniveauer stiller på forhånd det nordslesvigske handelserhverv ugunstigere end konkurrenterne syd for grænsen, medens omvendt det tyske forsikringssystem med de store krav til arbejdsgiverne giver den større engros-handel syd for grænsen vanskeligere økonomiske arbejdsvilkår end den tilsvarende nordslesvigske. Helt ulige er mulighederne derfor ikke, og for begge parter vil skyggen fra Hamburg være en alvorlig trussel, som først vil blive modsvaret af skyggen fra København, når den faste forbindelse over Storebælt til sin tid knytter de danske landdele sammen og udsletter den nuværende betydelige forskel i rejsetid mellem grænselandet og det erhvervsmæssige tyngdeområde ved Øresund og mellem grænselandet og storbyen ved Elben.

For det nordslesvigske håndværk og den nordslesvigske byggeindustri, herunder montagebyggeriet, vil den tilnærmelse mellem byggenormerne nord og syd for grænsen, der vil blive en af følgerne af en dansk indtræden i De europæiske Fællesskaber betyde udvidede arbejdsmuligheder under forud-

sætning af, at den større effektivitet i arbejdsydelse, som er et af resultaterne af det danske akkordsystem overfor det tyske timelønssystem, suppleres med en tilsvarende effektiv arbejdsplanlægning og arbejdsledelse, såvel på arbejdsstedet som i værkstederne, hvor den billige kraft med de lave nordslesvigske elektricitetspriser på forhånd giver det nordslesvigske håndværk et konkurrencemæssigt forspring, som dog ikke er større, end at konkurrencen fra syd vil stille langt større krav til dets ledere, end det nuværende lukkede land gør.

Som det fremgår af det i et tidligere afsnit omtalte memorandum fra den slesvig-holstenske landstyre til regeringen i Bonn er den danske landevejstrafik afgiftsmæssigt stillet bedre end den tyske, medens modsat de danske sociale krav om begrænsning af arbejdsydelse i forbindelse med højere danske arbejdslønninger er i det danske transport-erhvervs disfavør. Dette vil kunne få virkninger – om positive eller negative er det vanskeligt på forhånd at spå – for den omfattende speditionsvirksomhed for langdistance-trafikken, der er koncentreret umiddelbart nord for grænsen, og som med megen dygtighed har forstået at organisere denne betydningsfulde faktor i forsyningen af det europæiske marked med levnedsmidler og andre danske og nordiske eksportvarer. De problemer, som kan rejse sig for denne del af det nordslesvigske transporterhverv, men som ikke på forhånd synes at være af større format, deles ikke af den mere lokalt betonede, grænseoverskridende landevejstransport. Der finder i Sydslesvig kun et svagt organiseret modstykke til det velsmurte og hypermoderne nordslesvigske lastbilvæsen.

I vurderingen af det nordslesvigske erhvervslivs konkurrenceevne ved grænsens erhvervsøkonomiske sløjfning må endelig medtages den offentlige og halvoffentlige sektors indsats: landevejsnettets gode, om end langt fra slutførte udbygning med den endnu kun påbegyndte nord-sydgående motorvej

som et nødvendigt supplement, den ligeledes påbegyndte modernisering og automatisering af jernbanevæsenet, de etablerede luftruter til og fra Sønderborg og Skrydstrup, udbygningen af de sønderjyske havne med betydelige arealer udlagt til de industrier, som er betinget af søværts transport, Sønderjyllands Højspændingsværks supplerung med det nye store »Enstedværk«, som sammen med tilknytningen til Elsam – det skandinaviske elektriske samarbejde – sikrer landsdelen en lavere pris for kraft til erhvervslivet end noget andet sted syd eller nord for grænsen og endelig en boligforsyning, der omend endnu ikke fuldt dækkende dog er så betydelig, at et blot lidt forceret normalt byggeri, traditionelt og utraditionelt, uden større vanskeligheder vil kunne klare den tilvækst i befolkning og arbejdskraft, som vil være nødvendig i konkurrencen med naboerne på den anden side af grænsen.

Hvad med kulturen?

Der er i de foregående afsnit forsøgt foretaget en erhvervsøkonomisk statusopgørelse for Nord- og Sydslesvig foran afgørelsen af, om Danmark skal indtræde i De europæiske Fællesskaber eller holde sig udenfor. Der er redegjort for det samarbejde, som allerede finder sted over grænsen, og for de specielle problemer, som vil være knyttet til en dansk indtræden i fællesskaberne for grænselandet.

Det vil være naturligt at afrunde denne statusopgørelse og denne opstilling af problemer med en vurdering af de folkelige, nationale og kulturelle følger på begge sider af grænsen af et muligt snævert samarbejde på europæisk basis mellem Danmark og Tyskland. I modsætning til den tilstræbte objektivitet i de foregående afsnit må denne vurdering være subjektiv. Den tegner altså kun forfatterens egen opfattelse og giver sig ikke ud for andet og mere.

Naboskabet

Kort summeret går denne opfattelse ud på, at brydningerne og kappestriden mellem dansk og tysk folkelighed, dansk og tysk kultur og dansk og tysk nationalitet i grænselandet vil være fuldkommen upåvirket af, om det erhvervsøkonomiske skel slettes eller opretholdes. Det naboskab, som i forvejen findes og erkendes, og den forskel mellem syns-

måder, som i forvejen findes og erkendes, vil fortsat bestå og erkendes. Dansk livssyn og dansk kultur vil påvirke områdets tyskhed, som det har været tilfældet i mange år, og tysk livssyn og tysk kultur vil påvirke områdets danskhed, som det også har været tilfældet i mange år. Grænselandets befolkning vil, om orienteret mod nord eller mod syd, fortsat være anderledes i indstilling, tankegang og væremåde end »normale« danskere og »normale« tyskere, adskilt vel i national tilhørsfølelse, men alligevel bundet sammen i århundreders fælles slesvigske historie. Dette ganske uanset om grænsen slettes, eller den bliver bestående.

Sprogudviklingen

Det er en kendsgerning, at det sønderjyske og det frisiske folkemål er døende i Sydslesvig, og at det plattyske og højtyske folkemål er døende i Nordslesvig som omgangssprog. Det er ligeledes en kendsgerning, at kendskabet til rigsdansk er i voldsom vækst i Sydslesvig, og at kendskabet til højtysk er i lige så voldsom vækst i Nordslesvig. Det første skyldes det store danske skolevæsen i Sydslesvig efter den anden verdenskrig, invasionen nordfra af kunder i de sydslesvigske detailforretninger, som gør det så kommercielt betydningsfuldt at have dansktalende personale, at også det tyske skolevæsen og den nordtyske regionalradio har indført danskundervisning, og endelig turiststrømmen nordpå til de danske feriesteder, som gør det hensigtsmæssigt at kunne gøre sig forståeligt på dansk. Det andet – den voldsomme vækst i kendskabet til højtysk i Nordslesvig – har sammenhæng med det tyske fjernsyn, med tysk som andet fremmedsprog i det danske skolevæsen (det første også i Nordslesvig er engelsk) og med ønsket om at kunne betjene tysktalende kunder i de nordslesvigske detailforretninger i deres eget sprog.

Men væksten i kendskabet til henholdsvis rigs-

dansk og højtysk ændrer ikke ved det forhold, at hjemmesproget i hovedparten af de sydslesvig-danske hjem er tysk, og at hjemmesproget i hovedparten af de nordslesvig-tyske hjem er dansk, og at ingen af hjemmene af den grund føler sig som mindre danske og mindre tyske eller mindre tilknyttet den nationalitets- og folkekreds, hvortil de bekender sig. Væksten i kendskabet til nabolandets sprog, som altså er sket uanset den bestående og adskillende grænse, betyder heller ikke, at den danske nordslesviger føler sig som mindre dansk og mere tysk, eller at den tyske sydslesviger føler sig som mere dansk og mindre tysk. Nationalitet, kultur og folkelighed er uforandret. Men kendskabet til naboens nationalitet, kultur og folkelighed har udvidet horisonten og fremmet den mellemfolkelige og den medmenneskelige forståelse.

Om denne udvikling skal fremmes eller hæmmes har ingen sammenhæng med grænsesløjning eller grænsens opretholdelse som skillende faktor. Kulturpåvirkning respekterer ingen grænser, men er heller ikke afhængig af grænser. Uanset det nære og gode naboskab til folkene på den anden side af grænsen, er det ikke tysk kultur og tysk sprog, der trænger frem i Nordslesvig og heller ikke, trods al nordisk kulturtale, nordisk kultur eller nordisk sprog, men engelske og amerikanske glosers, båret af teknikkenes fagsprog og af beatmusikernes vokalpræstationer. Nøjagtigt det samme syd for grænsen, hvor det etablerede samfunds problemer med de endnu uetablerede ligeledes er de samme som nord for grænsen: oprøret uden målsætning, den utilfredse resignation, der: narkotiserede selvopgivelse, opløsningen af de moralske normer.

Kulturproblemerne

Om en speciel dansk eller speciel tysk kultur i grænselandet kan der ikke tales i denne forbindelse. Pornobutikkerne ligger nord for grænsen, bordel-

lerne syd for grænsen. Den ene af de to landsdele har ikke noget at lade den anden høre. Men begge dele: seksualitetens frie udfoldelse på forskelligt plan, hører lige så vel til kulturmønstret, forstået som et samfunds livsform, som teatret i Flensborg, TV-studiet i Åbenrå, tankerne om et fælles dansk-tysk Europa-universitet i Flensborg, gymnasierne i samtlige nord- og sydslesvigske byer, de tomme forsamlingshuse, de tilslutningsløse folkelige møder, passiviteten foran fjernsynsskærmene, krav uden vilje til modydelse, materialisme uden ånd, viden uden ansvar. Problemerne er hverken danske eller tyske alene. De er fælles europæiske og fælles for i alt fald den vestlige verden. I grænselandet kan det konstateres, at de er ens på begge sider af den statslige streg på landkortet. Måske er muligheden for denne konstatering grænselandets største bidrag til kulturproblemernes rette løsning. Men i denne forbindelse er det ganske ligegyldigt, om den erhvervsøkonomiske grænse opretholdes eller slettes.

Som led i de undersøgelser, der ligger til grund for manuskriptet til denne publikation om Grænselandet og Europa, bad jeg lederen af Danmarks sydligste statslige landbrugs-institution, forstander Hardy Knudsen, på Statens forsøgsstation i Jyndevad tæt op til den dansk-tyske grænse, om en række oplysninger vedrørende det nordslesvigske landbrugs forhold. Hans afsluttende konklusion kan passende danne afslutning både på bogens kulturbetragtninger og på dens statusopgørelse i det hele:

»Et nøje studium af fællesmarkedstraktaten kan kun i ringe grad give svar på, hvilken indflydelse »sløjfede grænser« vil få for udviklingen i grænselandet. Men når traktater og bestemmelser skal efterleves, afgøres mange af de ting, der får betydning

for udviklingen i et område, af de mennesker, som lever og arbejder i området. Sådan vil det også fortsat være i grænselandet«.

Fra Grænseforeningens sendemandsmøde 1971

I sin beretning udtalte formanden, kreditforeningsdirektør **E. Haunstrup Clemmensen** bl. a. følgende:

En ung sydslesviger besøgte i denne dejlige sensommer sin fødeby Flensborg. Han havde forladt den 12 år i forvejen og ikke set den siden. Han var draget vestpå til Amerika, han er nu amerikansk borger og amerikansk gift. Gensynet med hjembyen og hjemstavnen blev en stor oplevelse for ham. Og en kilde til både forundring og eftertanke.

Sit barndomshjems og sin skoles danske sprog havde han svært ved at hente frem til brug. Det gik bedre med det tyske, som han havde haft lejlighed til at benytte i USA. Han var lidt beklemmt ved dette ikke at kunne klare sig rigtig godt på dansk. Lidt flov også. Og han var det ikke mindst, fordi han hurtigt

havde bemærket, at dansk nu taltes som en selvfølge i Flensborg, endda i de fleste butikker. Det havde han ikke været vant til i sine drengeår. Han fornemmede i det hele taget en ny atmosfære i grænselandet, fandt ud af at det danske havde fået en position, som han slet ikke havde kendt eller kunnet drømme om for 12 år siden, og blev klar over, at forholdet mellem dansk og tysk, mellem danske og tyske, er blevet et andet end dengang, ja, ligesom rummer noget positivt. Og så blev han alligevel lidt stolt.

Han så hjemlandet i et nyt lys og et nyt perspektiv. Han syntes, at det var et lille hjul i den store verdensmekanik, der gik i den rette rytme.

Han sagde ikke med digteren: Ak, hvor forandret!

Vi andre, der har regelmæssig kontakt med grænselandet, ser måske ikke det nye så tyde-

ligt. Vi hænger os i de daglige og trivielle ting, vi kan muligvis heller ikke helt frigøre os fra fortidens oplevelser. Men den besøgende flensborgdreng havde blik for, at der er sket noget afgørende nyt i vort grænseland.

Idag er grænselandsproblematik ikke det enkle, som vi har været vant til i generationer: Et dansk-tysk modsætningsforhold, der stort set kunne gøres op i sort og hvidt. Det er langt sværere at trænge ind i problemet i dag. Der har imidlertid alle dage været noget fascinerende over grænselandsforholdene. Der har også alle dage været tale om variation, om evindeligt scenskift og handlingsændring. Den variation, vi kender i dag, har også sin charme, og den er meget fascinerende. Men, der er også noget, den ikke er: Lige gyldig! Og det er jo et af de gennemgående træk i vort grænselands omskiftelighed, at ingen situation nogensinde har været os lige gyldig.

Ingen generation har kunnet slippe for sin udgave af grænselandsproblematikken. Man har kunnet ønske nok så meget at slippe uden om, man har kunnet vende ryggen til i største modvilje eller ligegyldighed – problemet blev der. Der er også dem, der har svævet i den vild-

farelse, at det kun var noget, man behøvede at beskæftige sig med, når der var fare på færde, med andre ord når forholdet mellem dansk og tysk var sat på spidsen.

Idag hører man så tit, at nu er der i hvert fald ikke mere noget at tage vare på. Nu er vi inde i en europæisk udvikling, siger man, der helt får den slags problemer til at forsvinde. For vort grænselands vedkommende, siger man, er det jo oven i købet sådan, at Danmark og Tyskland er allierede i NATO og måske snart bliver kolleger i fællesmarkedet, og så er der da ingen grund til at bryde sig om, hvad der går for sig i grænselandet.

En sådan tankegang er fuldstændig ved siden af det, der foregår i grænselandet i disse år, helt uden fornemmelse for den aktuelle variation af grænselandsproblematikken. Det skal naturligvis erkendes, at Danmarks og Tysklands samarbejde i sikkerhedspolitiske og måske også markedspolitiske forhold er noget nyt, og at det uundgåeligt påvirker også situationen i grænselandet. Grænselandsproblematikken bliver påvirket, men den bliver ikke likvideret. Forholdene i grænselandet har altid været påvirket af ydre omstændigheder, men det er aldeles ikke disse ydre omstæn-

digheder, der er grænselandsproblematikkens indhold.

Derfor forekommer det også mig, at man meget let kommer ind på et sidespor, når man i denne tid så ofte drager grænselandet ind i den danske markedsdebat. Det er urigtigt at anvende grænselandet som argument for eller imod Danmarks medlemsskab af fællesmarkedet. Det, man måske med en vis ret kan sige, er, at grænselandet byder på meget af interesse og værdi, hvis vi forestiller os Danmark som medlem af fællesmarkedet, al den stund der i dette grænseland må være et vist brugbart erfaringsmateriale, når det gælder mødet mellem det danske og det fremmede. Men det er noget helt andet end et argument for det ene eller det andet standpunkt i markedsspørgsmålet. Imidlertid kan det i den givne situation måske være noget, der kan vende befolkningens opmærksomhed mere mod grænselandet, end vi ellers er vant til.

Og det er der behov for. For uanset Danmarks stillingtagen til de europæiske markedsforhold, så virker grænselandsproblematikken videre. Og det er den, vi beskæftiger os med i Grænseforeningen. Ikke markedspolitikken. Derfor er det også en af vore opgaver – og en vigtig opgave – at gøre rede

for, hvad den aktuelle situation i grænselandet indebærer, og at gøre opmærksom på, at hele befolkningen i virkeligheden er engageret i forholdene, bevidst eller ubevidst, direkte eller indirekte.

Det er hele vort samfund, der på en eller anden måde er virksomt i grænselandsproblematikken. Sådan har det vel alle dage været, men i dag er det måske tilfældet mere end tidligere. Det kan være vanskeligt at definere den nutidige variation af grænselandsproblematikken. Men den indeholder i hvert fald den omstændighed, at der er tale om et balancesystem. Fungerer dette balancesystem ikke rigtigt, så vil det meget let komme til at gå ud over den danske position, som den unge flensborger fra Amerika konstaterede, så noget positivt i og var en smule stolt over. Og dette balancesystem kan kun fungere, hvis hele Danmark, hvis alle led i vort samfund – de politiske såvel som de kulturelle, erhvervsmæssige, sociale og alle andre led – er med. Grænselandet kan og skal ikke hvile i sig selv, kan og skal ikke isoleres, men tværtimod inddrages i de danske samfunksfunktioner i videste forstand. Og grænselandet har i kraft af sine særlige forhold mulighed for at yde værdifulde

bidrag til den store samfunds-funktion.

Det er de særlige forhold, der får betegnelsen grænselands-problematik. Udtrykket dækker over et ejendommeligt og ikke alt for håndgribeligt menneske-fænomen, men netop noget i bund og grund menneskeligt. På næsten alle områder lever vi i en standardiseringstid. Men når vi kommer til det personlige, det menneskelige, er det, lige som vi stritter imod alt for megen standardisering og det uanset generationsforhold. Præcis sådan forholder det sig i grænselandet. Her vil man ikke national standardisering. Her får tilværelsen for menneskene en national farvetone i mere udtalt grad end andre steder.

Og mon ikke det vil gå et samarbejdende Europa sådan, at de nationale farvetoner trækkes lidt stærkere op netop i kraft af det møde mellem forskellighederne, som samarbejdet fører med sig, ja, bygger på. Det er næsten umuligt og slet ikke eftertragtellesværdigt at forestille sig et forskelsløst europæisk menneskehave. Det ville kun føre til, at en berigende befrugtningsproces ville standse. Den europæiske rigdom ligger lige som den europæiske udfordring i forskelligheden. Og denne forskellighed kommer ganske naturligt stærkest til ud-

tryk i grænselandene. Men det behøver ikke at føre til spænding. Vi har i vort grænseland oplevet, at det kan føre til afspænding. Heraf kunne et og andet spændingsområde hente visdom også i disse tider.

Fra udvalgsarbejdet

Organisationsudvalget kunne oplyse, at Grænseforeningens medlemstal ligger på 110.000 i 282 enkeltforeninger. Den nye amtskommunale struktur er indbygget i Grænseforeningens nye love. Samtidig har man taget EDB-service i anvendelse, og 103 enkeltforeninger med omkring 42.000 medlemmer er tilmeldt, flere ventes; de 51 foreninger er allerede kørt ind i systemet med 22.600 medlemmer, der altså bl. a. opkræves for medlemskontingent over EDB.

Forskellige landsorganisationer har foretaget kollektiv indmeldelse i Grænseforeningen.

Oplysningsarbejdet har bl. a. omfattet årbogen 1970 »Vore frisiske naboer«, anskaffelse af nyt filmmateriale, anvendelse af turistpjecen bl. a. til lejrskoleformål, forskellige rejse- og kursusarrangementer i Sydslesvig.

Dybbøldagsudvalget oplyste, at indsamlingen 1970 blev den

største i Grænseforeningens historie med 660.000 kr.

Lotteriudvalget berettede om jubilæumslotteriet 1970, at det gav et overskud på 503.000 kr., der anvendtes til Ungdomskollegiet i Flensborg, Husumhus og Dansk Gymnastikforening Flensborgs klubhus.

Landbrugsudvalget fastslår, at arbejdsområdet til støtte for danske landmænd i Sydslesvig nu omfatter 5 konsulenter virksomhed.

Røhsmindeudvalget gjorde rede for driften af gården »Røhsminde« ved Flensborg, hvis driftsresultat har kunnet forbedres. Der er fortsat landbrugslever til uddannelse.

Ungdomskollegiets indsamlingsudvalg kunne oplyse, at der ved regnskabsårets afslutning ialt var indgået 4.304.000 kr., heraf 1.907.000 i 1970-1971. Herefter regner man med økonomisk sikring for udgifterne til opførelse af ungdomskollegiet i Flensborg.

Ungdomskollegiets byggeudvalg kunne meddele, at byggeriet er ved at være afsluttet, og at kollegiet med plads til 65 beboere skulle indvies den 23. oktober 1971 og dermed være i fuld drift.

Regnskabet 1970-71

balancerede med 14.727.992,55 kroner og viste et underskud på 43.555,95 kroner. Til formål i Sydslesvig og Nordslesvig er der ialt anvendt 14 millioner kroner til sådanne opgaver som støtte til Sydslesvigsk Forenings og Sydslesvigs danske Ungdomsforeningers kulturelle opgaver, en række anlægsopgaver i forbindelse hermed, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, landbrugsfagligt arbejde, sydslesvigske børns ferierejser til Danmark.

Vedtagelse

Sendemandsmødet vedtog en lovændring, hvorefter § 11 ændrer fristen for enkeltforeningernes indsendelse af beretning fra den 15. april til den 1. juli.

Valg

Sendemandsmødet valgte til formand direktør E. Haunstrup Clemmensen, til 1. næstformand landsretssagfører Knud Frederiksen, og til 2. næstformand rektor R. Stig Hansen.

Til revisorer valgtes de statsautoriserede revisorer Poul Kruuse-Jensen og Leif Eichel.

Om Grænseforeningen

Grænseforeningen er organiseret i 282 enkeltforeninger fordelt i 14 amtsorganisationer. Medlemstallet er ca. 110.000.

Grænseforeningen ledes af en hovedstyrelse bestående af medlemmer valgt i de forskellige amtsorganisationer samt et antal særligt indvalgte, ialt 61 personer repræsenterende alle egne, samfundsgrupper og de fleste politiske opfattelser.

Grænseforeningens forretningsudvalg består af

direktør *E. Haunstrup Clemmensen*, formand
landsretssagfører *Knud Frederiksen*, næstformand
rektor *R. Stig Hansen*, næstformand
forstander *Hardy Knudsen*
højesteretsdommer *Fr. Thygesen*
dr. med. *Emil Vermehren*
direktør *Victor Vilner*.

Grænseforeningen har iøvrigt nedsat flg. udvalg: Organisationsudvalg (formand, rektor *R. Stig Hansen*), Oplysningsudvalg (formand, redaktør *Poul Melgaard*), Dybbøldagsudvalg (formand, amtsskolekonsulent *Arne Tandrup*), Lotteriudvalg (formand, direktør *Victor Vilner*), Landbrugsudvalg (formand, forstander *Hardy Knudsen*), Røhsmindeudvalg (formand, forstander *Hardy Knudsen*) samt et Økonomiudvalg.

--o--

Adresser:

Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1054 København K, tlf. (01) 11 30 63, giro 1849.

Dybbøldagen, samme adresse, tlf. (01) 11 07 40, giro 1715.

Det sønderjydske Lotteri, samme adresse, tlf. (01) 11 71 63, giro 717.

Komiteen for slesvigske børns ferierejser, samme adresse, tlf. (01) 11 71 68.

Kontorchef: cand. jur. *O. M. Olesen*. Landssekretær: *Fr. Rudbeck*, Karseløkken 9, 5800 Nyborg, tlf. (09) 31 06 28.

--o--

Grænseforeningens formålsparagraf lyder sådan: Foreningens formål er at virke til støtte for danske interesser i Sønderjylland, særligt syd for grænsen.

--o--

Grænseforeningens kontor giver gerne oplysninger om film, foredrag og andet oplysningsmateriale til brug for orientering om grænselandet.

